

Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej
NUMER 20/2018

PIOTR PLICHTA

Instytut Medycyny Pracy w Łodzi

JACEK PYŻAŁSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

JULIA BARLIŃSKA

Uniwersytet Warszawski

Cyberprzemoc a kreowanie własnego wizerunku w internecie – co w ich mechanizmach zmienia niepełnosprawność młodych dorosłych osób?

ABSTRACT: Piotr Plichta, Jacek Pyżalski, Julia Barlińska, *Cyberprzemoc a kreowanie własnego wizerunku w internecie – co w ich mechanizmach zmienia niepełnosprawność młodych dorosłych osób?* [Cyberbullying Versus Self-Image Creation on the Internet: Are the Underlying Mechanisms Different in Young Adults with Disabilities?]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 20, Poznań 2018. Pp. 101-121. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X. DOI: 10.14746/ikps.2018.20.05

Today's media have an important impact on young peoples' social life – transforming many social and developmental aspects. Online activity of young adults not only increases the availability to positive and educational experiences, but also arises the exposure to online threats. The main scope of this article is exploring the role of appearance and social practices concerning its creation in the process of peer cyberbullying among Polish young adults (N=329). Online body autopresentation has been found an important factor moderating the process of online aggression. The dissemination of beliefs was also examined – assessment of own attractiveness, the apprehension of the appearance assessment by others and the scale of activities focused on editing and improving the appearance depicted in the pictures posted on social websites. The differences in these areas were examined between people

with disabilities or those who have injuries or specific health conditions that affect their appearance and other young people. The results have revealed that particular research and intervention focus should be put on young people having a condition or injury affecting appearance and/or having a disability or serious health problems as this group has been found more prone to be victimized (regarding traditional bullying as well as cyberbullying).

KEY WORDS: bullying, cyberbullying, body image, social media

Wprowadzenie

Młodzi dorośli w sposób powszechny używają internetu. Głębsze analizy wskazują, iż jednym z dominujących sposobów użytkowania sieci w tej grupie wiekowej jest posiadanie konta oraz aktywność na portalach społecznościowych. Chociaż, jak stwierdzono w wielu krajach, najczęściej w tę aktywność angażują się nastolatki, to młodzi dorośli są bardzo do nich podobni w tym względzie. Badania amerykańskie wskazują, że odsetki użytkowników portali społecznościowych, głównie Facebooka, w tej grupie wiekowej sięgają 90%¹. Podobne wyniki dotyczą także Polski. Uczniowie i studenci stanowią jedną z grup w polskim społeczeństwie, która jest bardzo aktywna online, jednocześnie będąc czołową grupę korzystającą z internetu mobilnego². Najnowsze badania wskazują, że osoby korzystające z sieci w grupie wiekowej 18-24 lata stanowią aż 99% populacji w tym przedziale wiekowym, a odsetek internautów zarejestrowanych w portalach społecznościowych wynosi w tej grupie aż 94% i jest najwyższy na tle innych grup wiekowych dorosłych internautów w Polsce³. Warto zauważyć, że chociaż

¹ A. Lenhart, K. Purcell, A. Smith, K. Zickuhr, *Social Media and Young Adults*, <http://www.pewinternet.org/2010/02/03/social-media-and-young-adults/> [dostęp: 17.02.2017].

² D. Batorski, *Technologie i media w domach i w życiu Polaków. Diagnoza Społeczna 2015, Warunki i Jakość Życia Polaków – Raport*, „Contemporary Economics” 2015, nr 9/4, s. 373-395.

³ CBOS, *Wykorzystanie internetu. Komunikat z badań*. Nr. 49/2017, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_049_17.PDF [dostęp: 15.02.2018].

obserwuje się w dłuższej perspektywie zmiany w dynamice wykorzystania poszczególnych portali (np. „przechodzenie” użytkowników z Facebooka do Snapchata), to odsetek użytkowników globalnie wykorzystujących portale społecznościowe pozostaje wciąż na bardzo wysokim poziomie.

Internet, a w szczególności media społecznościowe, stanowią platformę do prezentowania zdjęć, w tym ukazujących wygląd internautów (tzw. selfie). Opcje cyfrowej edycji i modyfikowania zdjęć sprawiają ponadto, że możliwa jest nie tylko poprawa ich jakości, ale także uzyskanie korzystniejszego wizerunku. Ponadto interaktywność oraz możliwość wielokierunkowej komunikacji sprawia, że fotografie takie mogą być przesyłane w sieciach społecznych, gdzie są oceniane i komentowane, co nadaje tym procesom społeczny charakter i odgrywa istotną rolę w procesie kształtowania tożsamości młodych dorosłych użytkowników internetu.

W społeczeństwie współczesnym, zdominowanym przez kulturę obrazu, jednym z najistotniejszych kryteriów pozycji w środowisku społecznym jest atrakcyjność fizyczna, stąd pozytywna autoprezentacja w mediach społecznych orientuje się głównie na wizualnych aspektach własnego wizerunku⁴. Ze względu na swój otwarty i interaktywny charakter mediach społecznościowe stanowią idealną płaszczyznę dla autoprezentacji, definiowanej jako celowe działanie zmierzające do wywołania w społecznym otoczeniu pożądanego przez jednostkę wrażenia na temat wizerunku własnej osoby⁵. We współczesnym świecie zdjęcia stały się obrazem zorientowanym na wzbudzenie aplauzu często niewidzialnego audytorium⁶. Celem zarówno treści, jak i sposobu ekspozycji fotografii jest

⁴ A. Ostaszewska, *Popkulturowe ramy tożsamości. Media, kultura popularna, internet jako nowe środowiska kształtowania tożsamości*, ORE, Warszawa 2012.

⁵ A. Szmajke, *Autoprezentacja – niewinny spektakl dla innych i siebie*, [w:] *Złudzenia które pozwalają żyć*, red. M. Kofta i T. Szutrowa, Złudzenia, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2001, s. 147-156.

⁶ A. Brosch, *Autoprezentacja nastolatków w mediach społecznych*, [w:] *Oblicza Internetu. Sieciowe Dyskursy. (Roz)poznawanie cyfrowego świata*, red. M. Sokołowski, Elbląg 2014.

przedstawienie czy raczej skonstruowanie, swojego idealnego „ja”, świadczącego o atrakcyjności i odniesionym sukcesie. Realizowana jest to przez kontrolowanie informacji o sobie i innych ludziach, ujawnianych przez podmiot audytorium⁵. Z perspektywy relacji interpersonalnych jest to również specyficzna forma czy technika, wywierania wpływu społecznego, funkcjonująca obok takich zdolności i kompetencji społecznych jak np. asertywność, efektywna komunikacja werbalnej i niewerbalna czy skuteczne rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów⁷. Głównymi motywami podejmowania zachowań autoprezentacyjnych są dążenie do maksymalizacji bilansu zysków i kosztów w relacjach społecznych, podwyższanie i ochrona poczucia własnej wartości oraz tworzenie i podtrzymywanie określonej tożsamości⁸. Należy też wskazać na ogromne znaczenie stereotypów płci, które kształtują obraz własnej płci i płci przeciwnej, tego, co jest w niej atrakcyjne, pożądane i pociągające społecznie⁹.

Cyfrowe autoprezentacje mogą być integrowane w posiadany przez jednostkę obraz samej siebie, wpływając pozytywnie na autowizerunek i powodując wzrost samooceny⁶.

Jeżeli jednak autoprezentacja ta ma charakter negatywny czy zostaje zmodyfikowana w celu ośmieszenia przedstawionej osoby, stanowi poważny czynnik ryzyka dla zachowań z obszaru cyberprzemocy i sekstingu¹⁰. Jest to szczególnie relewantne w kontekście znaczenia wyglądu, samooceny wyglądu oraz korelacji tych zmiennych ze wskaźnikami zdrowia psychicznego. Okazuje się, że per-

⁷ M. Aryle, *Umiejętności społeczne*, [w:] *Zdolności a proces uczenia się*, red. N.J. Mackintosh, A.M. Colman, Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 113-121.

⁸ M.R. Leary, R.M. Kowalski, *Impression Management: A Literature Review and Two Component Model* *Psychological Bulletin*, 1990.

⁹ E. Mandal, *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1990.

¹⁰ S. Berne, A. Frisén, J. Kling, *Appearance-related cyberbullying: a qualitative investigation of characteristics, content, reasons, and effects*, „BodyImage” 2014, nr 11 (4), s. 527-533. Seksting to „zjawisko polegające na rejestrowaniu i przesyłaniu osobistych materiałów o charakterze seksualnym za pośrednictwem sieci komórkowej lub internet” za: Ł. Wojtasik. *Seksting wśród dzieci i młodzieży*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2014, 13(2), s. 80.

cepcja własnego wyglądu, samoocena i negatywna samoocena w tym zakresie jest bardzo powszechna i dotyczy w znacznym stopniu osób młodych (częściej kobiet niż mężczyzn)¹¹. Należy wskazać, że wspierany przez przekazy medialne ideał wyglądu stanowi bardzo ważny punkt odniesienia oraz wywiera presję na jednostki, które czasami w celu ulepszenia wyglądu podejmują nawet działania ryzykowne dla zdrowia, tj. niebezpieczne operacje czy szkodliwe diety (motywowane brakiem satysfakcji z masy ciała)¹².

Internet, a szczególnie media społecznościowe, wywierają istotny wpływ na życie młodych ludzi w wielu aspektach dotyczących ich funkcjonowania. Korzystanie z nowych mediów nie tylko przynosi pozytywne doświadczenia, ale również bywa areną występowania zagrożeń. Szczególnie negatywnym zjawiskiem, które może być związane z interakcjami społecznymi online, jest cyberbullying. Obecnie jest on najczęściej definiowany jako ciąg aktów agresji celowo i w sposób powtarzalny kierowanych przeciwko innej osobie, która nie może się obronić doświadczając bezradności w tym zakresie¹³. Jest to wyraźnie definicja nawiązująca do tradycyjnego bullyingu, którego definicja zawiera podobne charakterystyki¹⁴.

Cyberbullying realizowany jest za pomocą różnych instrumentów komunikacji zapośredniczonej. Te instrumenty zróżnicowane

¹¹ L. Neighbors, J. Sobal, *Prevalence and Magnitude of Body Weight and Shape Dissatisfaction among University Students*, "Eating Behaviors" 2007, nr 4, 2007, s. 429-439.

¹² I. Wronka I, E.Suliga, R.Pawlińska-Chmara, *Perceived and desired body weight among female university students in relation to BMI-based weight status and socioeconomic factors*, „Annals of Agricultural and Environmental Medicine” 2013, nr 20(3), s. 533-538.

¹³ S. Bauman, *Cyberbullying: What Does Research Tell Us?*, „Theory Into Practice” 2013, nr 52:4, s.249-256; R.S. Tokunaga, *Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization*, „Computers in Human Behavior” 2010, nr. 26, s. 277-287; J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.

¹⁴ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012; J. Pyżalski, *Beyond Peer Cyberbullying – Involvement of Polish Adolescents in Different Kinds of Electronic Aggression*, „Studia edukacyjne” 2013, nr 28, s. 147-167.

są nie tylko ze względu na zastosowane techniczne rozwiązania, ale także społeczne wzory ich wykorzystania i znaczenie dla użytkowników.

Jakościowe zróżnicowanie aktów przemocy elektronicznej jest bezpośrednio powiązane z potencjalnymi szkodami, które takie akty mogą wywołać. Jednakże potencjał wiktymogeny tych aktów agresji jest zróżnicowany. Należą do nich różne jakościowo zjawiska np. nieprzyjemne komentarze w komunikacji jeden do jednego online (np. na czacie), nieprzyjemne komentarze publiczne (np. w portalu społecznościowym), ujawnianie tajemnic i sekretów danej osoby w komunikacji online, upowszechnianie kompromitujących materiałów wizualnych, czy kradzież tożsamości osoby (podszywanie się pod kogoś innego online). Ponadto warto zauważyć, że agresja elektroniczna często współwystępuje z jej tradycyjną odmianą¹⁵. Zatem część ofiar, niezależnie od tego, czy te akty mają wysoki czy niski potencjał wiktymogeny, jest atakowana zarówno online jak i offline¹⁶, co potęgować może ponoszone konsekwencje agresji, czy przemocy, szczególnie w kontekście tej samej grupy rówieśniczej.

Rezultaty wielu badań wskazują się na rosnące znaczenie wizerunku online także w kontekście cyberbullyingu. Z jednej strony to właśnie wizerunek online jest jednym z głównych celów ataków sprawców cyberbullyingu w szczególności koncentrując się na aspektach wyglądu fizycznego. Z drugiej strony wskazuje się na rolę kontrolowanej i świadomej autoprezentacji online jako jeden z istotnych potencjalnych moderatorów ograniczających eskalację zjawiska¹⁷. W szczególności znaczący potencjał wiktymizacyjny ma upowszechnianie zdjęć lub treści filmowych przedstawiających ofiarę w niekorzystnym świetle¹⁸.

¹⁵ np.: J. Pyżalski, op. cit.

¹⁶ np.: T. E. Waasdorp, C. P. Bradshaw, *The Overlap Between Cyberbullying and Traditional Bullying*, "Journal of Adolescent Health" 2015, nr 56 (5), s. 483-488.

¹⁷ S. Berne, A. Frisén, J. Kling, op. cit., s. 527-533.

¹⁸ J. Barlińska, A. Szuster, M. Winiewski, *Cyberbullying among adolescent bystanders: role of the communication medium, form of violence, and empathy* "Journal of Community and Applied Social Psychology" 2013, 23, 37-51.

Materiał publikowany w internecie ma określone właściwości, tj. trwałość, kopiowalność oraz możliwość dostępu do niego tzw. niewidzialnej (ale też nieograniczonej) publiczności (ang. *invisible audience*) oraz wyszukiwalność¹⁹. Oznacza to, że zwykle po pewnym czasie kontrola nad tym materiałem zostaje utracona i bez względu na wolę osób zaangażowanych (w tym pierwotnych sprawców) zaczyna on być szeroko dostępny. Świadomość tego faktu pogarsza sytuację ofiary, czyniąc ją często bezradną. Fakt publikacji materiału i jego szeroką dostępność można z jednej strony traktować jako inne rozumienie powtarzalności niż było to w przypadku tradycyjnego bullyingu. Jest bowiem tak, że nawet jednokrotne działanie sprawcy, który raz opublikował materiały skutkuje powtarzalną wiktyimizacją. Z drugiej strony, sytuacja ta przytłacza ofiarę, która często nie ma pomysłu i sposobów obrony – jest to więc specyficzna sytuacja nierównowagi sił, także obecnej w tradycyjnym bullyingu, przejawiającej się jednak przy pomocy innych mechanizmów (przynajmniej w części przypadków).

Głównym celem artykułu jest eksplorowanie znaczenia wyglądu młodych, dorosłych użytkowników w procesie cyberprzemocy rówieśniczej (szczególnie bycia jej ofiarą), która w świetle badań dość często współwystępuje z jej tradycyjną odmianą. Autoprezentacja online, silnie związana z wyglądem użytkowników, jest uznawana współcześnie za istotny czynnik pośredniczący w zaangażowaniu w agresję elektroniczną²⁰. Warto podkreślić, że istnieje dość powszechna zgoda, że niektóre subpopulacje młodych ludzi są bardziej narażone na stanie się ofiarami przemocy zarówno pod względem doświadczania agresji i przemocy tradycyjnej, jak i realizowanych za pomocą nowych mediów. Zalicza się do nich m.in. osoby z niepełnosprawnościami i tzw. specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (np. przewlekłe chore). Niektórym niepełnospraw-

¹⁹ D. Boyd, *Why Youth (Heart) Social Network Sites: The Role of Networked Publics in Teenage Social Life*, [w:] *Mc Arthur Foundation on Digital Learning – Youth, Identity, and Digital Media Volume*, red. D. Buckingham, MIT Press, Cambridge 2008.

²⁰ S. Berne, A. Frisén, J. Kling, op. cit., s. 527-533.

nościom lub chorobom towarzyszy zmieniony wygląd i co za tym idzie – większa „oczywistość” sytuacji tych osób i ich widoczność. W prezentowanej pracy, szczególna uwaga zostanie poświęcona takim przypadkom²¹.

Cyberbullying powiązany z publikacją materiałów wizualnych związanych z wyglądem stanowi szczególne zjawisko wpisujące się w szerszy kontekst przemocy online. Jednak jednocześnie wymaga uwzględnienia pewnych aspektów specyficznych – powinien być analizowany w kontekście braku satysfakcji z wyglądu, obiektywnie ocenianych aspektów związanych z ciałem (np. wskaźnik *Body Mass Index*) oraz praktykami komunikacyjnymi związanymi z auto-prezentacją związaną z własnym wyglądem w internecie.

Metodologia

Głównym celem przedstawianych badań było poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jakie jest rozpowszechnienie cyberbullyingu i przemocy tradycyjnej wśród młodych, dorosłych osób?
- 1a. Jakie są różnice w tym zakresie między osobami z niepełnosprawnościami lub posiadającymi obrażenia naruszające wygląd a pozostałymi młodymi ludźmi?

²¹ P. Plichta, *Socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w erze cyfrowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 308; E.J. Cross, B. Richardson, T. Douglas, J. Vonkaenel-Flatt, *Virtual Violence: protecting Children from Cyberbullying*, London, 2009, <http://www.beatbullying.org/static/cm/pdfs/virtual-violence-protecting-childrenfrom-cyberbullying.pdf?335317101213> [dostęp: 16.02.2017]; M. Sentenac, A. Gavin, N. Gabhainn i in., *Peer victimization and subjective health among students reporting disability or chronic illness in 11 Western countries*, „European Journal of Public Health” 2012, nr 23(3), s. 421-426; A. Małkowska-Szkutnik, *Przemoc w szkole (bullying)*, [w:] *Zdrowie i zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce na tle wybranych uwarunkowań socjodemograficznych. Wyniki badań HBSC 2014*, red. J. Mazur, Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2015, s. 205-211), http://www.imid.med.pl/images/do-pobrania/Zdrowie_i_zachowaniazdrowotne_www.pdf [dostęp: 16.02.2017].

2. Jaka jest zależność przemocy online z jej tradycyjną odmianą?
3. Jakie jest rozpowszechnienie przekonań dotyczących obaw przed oceną wyglądu dokonywaną przez innych oraz jakie są różnice w tym względzie między między osobami z niepełnośprawnościami lub z widocznymi obrażeniami ciała a pozostałymi młodymi ludźmi?
4. Jakie jest rozpowszechnienie stosowania działań edytorskich poprawiających wygląd zdjęć przedstawiających respondentów umieszczanych przez nich na stronach portali internetowych?
- 4a. Jakie są różnice w tym zakresie między osobami z niepełnośprawnościami lub z widocznymi uszkodzeniami ciała a pozostałymi młodymi ludźmi?

Użyty do badania narzędziem był kwestionariusz stworzony do porównawczych badań międzynarodowych dotyczących m.in. rozpowszechnienia agresji związanej z wizerunkiem internetowym na portalach społecznościowych. „Appearance Matters Online Questionnaire”. Przygotowany został przez członków grupy roboczej „Media Społecznościowe” (*Social Media*) akcji COST IS1210 „Appearance Matters: Tackling the Physical & Psychosocial Consequences of Dissatisfaction with Appearance” (Ograniczanie fizycznych i psychospołecznych konsekwencji braku satysfakcji z własnego wyglądu) reprezentujących siedem państw (Australię, Cypr, Grecję, Holandię, Polskę, Szwecję, Wielką Brytanię). Badania przeprowadzono na przełomie lat 2016 i 2017 wśród studentów kierunków społecznych polskich uczelni²².

Oprócz badania zaangażowania w przemoc tradycyjną i cyberbullying (doświadczaną w przeciągu roku poprzedzającego badanie) kwestionariusz służy rozpoznawaniu czy dotyczyła ona wyglądu (rozmiarów ciała, wagi, figury, poszczególnych części ciała np. uszu, nosa, włosów, skóry oraz odzieży i stylu ubierania się). Ponadto zawiera skale pomiarowe dotyczące:

²² W Polsce wyniki zbierali krajowi przedstawiciele w sieci COST 1210: Piotr Plichta, Jacek Pyżalski i Julia Barlińska.

- intensywności korzystania z mediów społecznościowych,
- przekonań i obaw związanych z własnym wyglądem,
- opinii na temat materiałów wizualnych (np. fotografii, filmów), które inni ludzie zamieszczają o sobie na portalach społecznościowych,
- podejmowanych działań korygujących, umieszczanych online zdjęć z własnym wizerunkiem,
- odczuć i zachowań w stosunku do zdjęć i/lub filmów umieszczanych w serwisach społecznościowych,
- niepełnosprawności lub obecności widocznych uszkodzeń ciała naruszających wygląd.

Badana grupa składała się z polskich studentów ($N = 329$) (cała międzynarodowa próba wyniosła $N = 1916$) w wieku między 19. a 25. rokiem życia. Kobiety stanowiły 70% próby, a mężczyźni 30%. Sześć procent badanych posiadało widoczne obrażenia ciała (np. uszkodzenia skóry, utrata włosów), a co dziesiąta osoba (11%) wskazała na posiadaną niepełnosprawność lub poważny problem ze zdrowiem.

Wyniki

Badani odnosząc się do pytań dotyczących zaangażowania (zarówno w roli ofiary, jak i sprawcy) w przemoc rówieśniczą, realizowaną tradycyjnie i za pośrednictwem internetu społecznościowego, określali częstotliwość doświadczania takich sytuacji w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie (tabela 1).

Sprawstwo cyberbullyingu dotyczyło 4% respondentów i było istotnie powiązane z tradycyjnym bullyingiem (tabela 2). Podobna prawidłowość dotyczy również wiktyimizacji. Współwystępowanie obydwu rodzajów przemocy potwierdzają także inne badania, co wskazuje na potrzebę łącznego uwzględniania obu form przemocy – online i offline w badaniach i działaniach profilaktycznych.

Tabela 1. Procentowy rozkład zaangażowania w przemoc tradycyjną i cyberbullying oraz istotność różnic ze względu na widoczne obrażenia ciała i niepełnosprawność

	Nigdy % ²³	Kilka razy w roku %	Kilka razy w miesiącu %	Kilka razy w tygodniu %	Obrażenia ciała	Niepełno- sprawność
Bullying – sprawstwo	86	11	2	2	Ni	Ni
Bullying – wiktyimizacja	82	12	0	6	p = ,006	p = ,004
Cyberbullying – sprawstwo	88	6	3	3	Ni	Ni
Cyberbullying – wiktyimizacja	89	8	1	1	p = ,01	p = ,004

p – poziom istotności

ni – nieistotny statystycznie

Tabela 2. Wartości testu chi-kwadrat dla związku ról w bullyingu tradycyjnym i cyberbullyingu.

	cyberbullying – wiktyimizacja	cyberbullying – sprawstwo
Bullying tradycyjny – wiktyimizacja	P < ,0001 $\chi^2 = 322,6$; df = 9	p < ,0001 $\chi^2 = 193,5$; df = 9
Bullying tradycyjny – sprawstwo	p < ,0001 $\chi^2 = 372,7$; df = 9	p < ,0001 $\chi^2 = 95,2$; df = 9

p – poziom istotności, χ^2 – wartość współczynnika chi-kwadrat, ni – nieistotne statystycznie
df – liczba stopni swobody

Doświadczenie krzywdzenia za pośrednictwem mediów społecznościowych miało niewielkie rozpowszechnienie i dotyczyło zaledwie 2% badanych. W opisywanych badaniach zastosowano rygorystyczny wskaźnik zaangażowania w cyberbullying o bardzo

²³ We wszystkich tabelach w artykule zaokrąglono wyniki do pełnych procentów, stąd nie zawsze sumują się do 100%.

wąskim zakresie wskazującym na duży potencjał wiktyimizacyjnych doświadczanej przemocy o wysokiej intensywności – operacjonalizowany jako wybranie odpowiedzi „Kilka razy w miesiącu” lub „Kilka razy w tygodniu”. Warto zauważyć, że osób zaangażowanych w bullying i cyberbullying na niższych poziomach częstotliwości aktów – „kilka razy w roku”, było znacznie więcej (około 11% w przypadku tradycyjnego sprawstwa i wiktyimizacji oraz 6% i 8% – odpowiednio dla cybersprawstwa i cyberwiktyimizacji). Każda z takich sytuacji może pociągać za sobą poważne skutki negatywnie wpływające na różne wymiary funkcjonowania i odczuwanego dobrostanu.

Statystycznie istotne wartości testu chi-kwadrat odnotowano dla związku cyberwiktyimizacji i posiadania problemów widocznego uszkodzenia ciała lub niepełnosprawności lub poważnym problemem zdrowotnym (tabela 1). Zatem osoby takie stanowią grupę najbardziej narażoną zarówno na tradycyjne i zapośredniczone przez internet formy przemocy. Z kolei mężczyźni byli istotnie bardziej narażeni na bycie ofiarą – zarówno bullyingu tradycyjnego, jak i cyberbullyingu.

Jak zostało wcześniej podkreślone, autoprezentacja online, wygląd użytkowników uważa się współcześnie za znaczące czynniki pośredniczące narażające na wiktyimizację poprzez akty agresji elektronicznej. Wizerunek bywa jednym z wymiarów związanych z najczęstszą i najbardziej spolaryzowaną oceną społeczną. Obawy z tym związane mogą stanowić ważny czynnik wpływający na podejmowanie konkretnych działań mających na celu poprawę wizerunku online (np. edycji zdjęć w taki sposób by prezentować się na nich lepiej). W zakresie niektórych przekonań – obaw dotyczących oceniania wyglądu przez innych ludzi (tabela 3), zaobserwowano istotne różnice między osobami bez niepełnosprawności i widocznych problemów z wyglądem a grupą osób z niepełnosprawnościami i/lub posiadającymi widoczne obrażenia, cierpiących na choroby negatywnie wpływające na wygląd.

Tam, gdzie odnotowano różnice (w zakresie obaw: „Stresuje mnie, gdy wiem, że ktoś ocenia moją formę fizyczną”, „Martwię się,

Tabela 4. Rozpowszechnienie przekonań dotyczących obaw związanych z ocenianiem wizerunku przez innych ludzi oraz istotność różnic ze względu na niepełnosprawność lub chorobę/obrażenia naruszające wygląd

	Wcale %	Trochę %	Umiar- kowanie %	Bardzo %	Nie- zwykle mocno %	Wy- gląd ²⁴	Niepełno- spraw- ność ²⁵
Przejmuję się tym, co ludzie myślą o moim wyglądzie	14	29	39	16	2	Ni	ni
Stresuje mnie, gdy wiem, że ktoś ocenia moją formę fizyczną	17	27	29	20	7	,0001	,0004
Martwię się, że ludzie znajdą w moim wyglądzie defekt	26	28	24	18	4	Ni	,02
Kiedy spotykam nowych ludzi, zastanawiam się, co myślą o moim wyglądzie	24	26	27	16	6	,03	,03
Obawiam się, że inni zauważą moje fizyczne wady	31	27	25	11	7	,002	Ni
Myślę, że opinie innych ludzi o moim wyglądzie są dla mnie zbyt ważne	44	18	18	12	8	ni	Ni

p – poziom istotności

ni – nieistotny statystycznie

że ludzie znajdą w moim wyglądzie defekt”, „Kiedy spotykam nowych ludzi, zastanawiam się, co myślą o moim wyglądzie”) istotnie większe ich nasilenie dotyczyło grupy osób z niepełnosprawnością. W przypadku grupy posiadającej widoczne obrażenia ciała, w po-

²⁴ Istotność różnic mierzona testem chi-kwadrat między grupami osób wskazujących na posiadanie choroby lub obrażeń naruszających wygląd a pozostałymi badanymi (podobnie oznaczono kolumny w tabeli 4).

²⁵ Istotność różnic mierzona testem chi-kwadrat między grupami osób wskazujących na swoją niepełnosprawność lub stan zdrowia znacząco wpływający na ich życie a pozostałymi badanymi (podobnie oznaczono kolumny w tabeli 4).

równaniu z grupą nie posiadających takich problemów, również obawy te były istotnie statystycznie bardziej nasilone (z wyjątkiem pozycji kwestionariusza „Stresuje mnie, gdy wiem, że ktoś ocenia moją formę fizyczną”).

Analiza rozpowszechnienia działań służących korekcji (poprawie swojego wizerunku) zdjęć umieszczanych w internecie pokazuje, że najczęstszymi technikami używanymi było używanie filtrów, aby zmienić ogólny wygląd zdjęć, regulowanie jasności zdjęcia oraz usuwanie efektu czerwonych oczu. 17% badanych często lub zawsze dokonuje zmian, aby ukryć niedoskonałości cery. Pozostałe zabiegi edytorskie (tabela 4) stosowane są znacznie rzadziej i ich częste używanie dotyczyło 3-10% respondentów. Jeśli jednak uwzględnimy tych, którzy poprawiają swój wizerunek online czasami lub rzadko wyniki te są znacznie wyższe (np. łącznie 17% badanych edytuje zdjęcia, umieszczane w portalach społecznościowych, tak by wyglądać na szczuplejszego/szczuplejszą). Zatem rozpowszechnienie działań poprawiających ogólny wygląd zdjęcia (np. kolorystyki, jasności, tła) jest większe niż tych, ukierunkowanych bezpośrednio na wizerunek badanych osób (np. wyszczuplanie).

Tabela 4. Rozpowszechnienie technik edytowania zdjęć poprawiających wygląd badanych osób oraz istotność różnic ze względu na niepełnosprawność lub chorobę/obrażenia naruszające wygląd

Techniki edycji zdjęć	Nigdy %	Rzadko %	Czasami %	Często %	Zawsze %	Wygląd	Niepełnosprawność
Używanie filtrów, aby zmienić ogólny wygląd zdjęć, np. zmienić kolor na czarno-biały, rozmazać lub wygładzić obraz	25	17	23	26	8	Ni	Ni
Regulowanie jasności zdjęcia (natężenia światła i cienia)	27	19	23	24	7	Ni	,004
Usuwanie efektu czerwonych oczu	52	15	14	9	9	Ni	Ni

cd. tab. 4

Techniki edycji zdjęć	Nigdy %	Rzadko %	Czasami %	Często %	Zawsze %	Wygląd	Niepełno- spraw- ność
Dokonywanie zmian, aby ukryć niedoskonałości (np. takich jak pryszcze)	53	17	13	9	8	Ni	p = ,02
Edytowanie lub korzystanie z aplikacji wygładzających skórę	75	11	6	5	3	Ni	Ni
Podkreślanie rysów twarzy, np. kości policzkowych lub koloru czy jasności oczu	72	12	9	5	1	Ni	Ni
Sprawianie, że specyficzne partie ciała wyglądają na większe lub mniejsze	82	10	3	2	3	Ni	Ni
Sprawianie, że wygląd się na szczuplejszego/szczuplejszą	84	9	2	3	2	Ni	Ni
Wybielanie zębów	86	7	3	4	1	Ni	Ni
Sprawianie, że wygląda się na większego/większą	90	4	3	2	1	Ni	,0001

p – poziom istotności

ni – nieistotny statystycznie

W zdecydowanej większości nie zaobserwowano istotnych różnic między grupami, a tam gdzie one wystąpiły, większe rozpowszechnienie działań korygujących wizerunek online (dokonywanie zmian, żeby wyglądać na zdjęciu na większą osobę, aby ukryć niedoskonałości cery oraz regulowanie jasności zdjęcia) dotyczyło grupy wskazującej na niepełnosprawność lub poważną chorobę rzutującą na wygląd. Jednak ze względu na niewielkie liczebności badanych osób, wyniki takie należy interpretować z ostrożnością.

Powstaje pytanie, czy osoby intensywnie korygujące swój wizerunek w kontekście online również podejmują tradycyjne działania

(np. służące uzyskaniu pożądanej sylwetki). Krzysztof Puchalski²⁶ zauważa, że relatywnie często dla uzyskania atrakcyjnego wyglądu może być narażane zdrowie (np. co piąta dorosła osoba, stosująca informacje o sposobach modelowania sylwetki jednocześnie wiedziała, że mogą one być szkodliwe dla zdrowia). Zjawisko takie stanowi wyzwanie m.in. w obszarze edukacji zdrowotnej i promocji zdrowia w szkołach, w realizacji zadań sprzyjających kształtowaniu zdrowego stylu życia młodych ludzi i ograniczaniu negatywnych skutków rozpowszechnionych społecznie wzorców związanych z pożądanym wyglądem. Wydaje się, że w przypadku osób silnie skoncentrowanych na własnym wizerunku i mającym poważne obawy w zakresie bycia negatywnie ocenianym przez innych pod względem wyglądu, potencjalne konsekwencje negatywnych zachowań o charakterze cyberprzemocy ze strony innych użytkowników internetu społecznościowego stanowią poważne i realne ryzyko. Chodzi tu przede wszystkim o realizację cyberprzemocy, u podłoża której leży wygląd ofiar lub ich przekonanie, że miał on poważne znaczenie w takiej sytuacji.

Podsumowanie

Cyberbullying wśród młodych dorosłych, związany z kwestią wizerunku, nie jest powszechnym zjawiskiem, co potwierdzają również inne dane a swój szczyt osiąga w okresie adolescencji²⁷. Wyraźnie jednak, jak wykazało nasze badanie, osoby niepełnosprawne oraz takie, których wygląd jest w jakiś sposób zniekształcony przez niepełnosprawność, doświadczają go istotnie częściej. Ta częstsza wiktymizacja dotyczy zarówno agresji twarzą w twarz, jak też jej wersji online (cyberprzemocy). Analizując te wyniki, warto

²⁶ K. Puchalski, *Internet a możliwości poprawy efektów edukacji zdrowotnej*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 23, s. 131.

²⁷ P. K. Smith, *Bullying in schools: Thirty years of research*, [w:] *Bullying in different contexts*, red. C. P. Monks, I. Coyne, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 36–60.

cały czas pamiętać, że dotyczą one studentów. W tej grupie wiekowej, jak wskazuje większość badań, rówieśnicza przemoc interpersonalna jest niższa w porównaniu ze wcześniejszym okresem, szczególnie adolescencją²⁸. Pozwala to przypuszczać, że wiele ofiar przemocy rówieśniczej na tym etapie, doświadczało podobnych sytuacji na wcześniejszych etapach.

Szczególną uwagę powinniśmy tu poświęcić przemocy online. Mimo że w badaniu wykazano jej stosunkowo niskie rozpowszechnienie, to jednak ze względu na potencjalne negatywne skutki jednostkowe i społeczne, wynikające m.in. ze współczesnego znaczenia „cyfrowej autoprezentacji” (ang. *digital self-presentation*) należy podejmować dalsze działania natury diagnostycznej i profilaktycznej²⁹, także na poziomie pracy ze społecznością studentów.

Atrakcyjny wygląd zewnętrzny jest jednym z ważniejszych komponentów autoprezentacji i często może okazać się kluczem do sukcesów interpersonalnych. Ponadto w transmisji standardów atrakcyjności fizycznej we współczesnym, zmediatyzowanym świecie, niewątpliwie znaczącą rolę odgrywają media, które upowszechniają wręcz obsesyjne marzenia o idealnym wyglądzie³⁰. Sposób definiowania tego standardu bywa jednak rozmaity, np. wyznaczany wizerunkiem chudych modelek z wybiegów mody, ale także praktykami rytualizującymi praktyki celowego uszkodzania ciała, jak np. skaryfikacja.

W obliczu tych danych nie dziwi uzyskany rezultat wskazujący na to, iż obawa przed oceną wyglądu u osób z niepełnosprawnością lub obrażeniami ciała zniekształcającymi wygląd jest istotnie częstsza w porównaniu z resztą populacji. Jak wykazało nasze badanie dotyczy to takich wymiarów takich, jak np. „obawa przy spotkaniach z nowymi ludźmi związana z tym, co myślą o ich wyglądzie”, czy „stresowanie się przed oceną formy fizycznej”. Autoprezentacja

²⁸ J. Pyżalski, op. cit.

²⁹ S. Berne, A. Frisén, J. Kling, op. cit.

³⁰ N. Rumsey, *Psychological consequences of appearance dissatisfaction*. In: *International Congress of Paediatric Dentistry*, Glasgow, Scotland, UK 2015.

online daje dzięki różnym opcjom technicznej modyfikacji materiałów możliwości ulepszania i poprawy wizerunku. Są one dość powszechnie, jak wykazało nasze badanie wykorzystywane w całej populacji studentów, ale niektóre kategorie takich modyfikacji są częściej stosowane przez osoby z wyodrębnionych przez nas grup. Różnice te dotyczyły głównie osób z niepełnosprawnością i dotyczyły częstszej edycji w zakresie regulacji światła, korekty niedoskonałości wyglądu czy ukazywanie siebie jako większego lub mniejszego. Wykazane tu różnice wskazują na konieczność uwzględnienia specyficznych dla tej grupy mechanizmów wiktymizacji w obszarze cyberbullyingu i szczególnych działań profilaktycznych kierowanych do tej grupy, także na wcześniejszych etapach edukacji. Jest to szczególnie ważne, gdyż trend koncentracji na wyglądzie sprawia, że proces budowania swojego wizerunku online często przyjmuje charakter ryzykowny. Autoprezentacja przepełniona jest wyrazistymi bodźcami, które w łatwy sposób przyciągają uwagę sprawców cyberprzemocy np. w postaci silnie negatywnych, wulgarnych komentarzy testujących granice norm społecznych czy nagich zdjęć. Zachowania takie, choć niejednokrotnie spełniają swój cel i stają się źródłem popularności, to niekoniecznie takiej, o którą osobie publikującej dane zdjęcie chodzi. Należą bowiem do podstawowych zachowań z katalogu ryzykownych zachowań w sieci, niosąc ze sobą duży potencjał wiktymizacyjny³¹.

Szczególna uwaga powinna być poświęcona młodym ludziom mających problem widocznych obrażeń ciała, niepełnosprawność lub poważne problem ze zdrowiem. Warto edukować te osoby, stymulując świadomość budowania własnego wizerunku online oraz torując właściwe postawy emocjonalnej odporności wobec ocen innych osób. Co ciekawe, niektórzy badacze³² zauważają, że

³¹ S. Berne, A. Frisén, J. Kling, op. cit.; M.R. Leary, R.M. Kowalski, *Impression Management: A Literature Review and Two Component Model*, "Psychological Bulletin" 1990.

³² Np.: J. M. Behel, B. D. Rybarczyk, *Physical Disability and Body Image in Adults*, [w:] *Encyclopedia of Body Image and Human Appearance* 2012, s. 644–649, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-384925-0.00101-2> [dostęp: 16.02.2017].

wiele osób z niepełnosprawnościami dokonuje pozytywnej integracji własnej niepełnosprawności z pozytywną koncepcją siebie i własnego wizerunku. Niestety ci, którym się to nie udaje, rozwijają negatywną koncepcję własnego wizerunku, ponosząc przy tym poważne konsekwencje np. o charakterze psychologicznym, przystosowawczym, co może się wiązać z narażeniem na cyberprzemoc.

Bibliografia

- Aryle M., *Umiejętności społeczne*, [w:], *Zdolności a proces uczenia się*, red. N.J. Mackintosh, A.M. Colman, Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- Barlińska J., Szuster H., Winiewski M., *Cyberbullying Among Adolescent Bystanders: Role of the Communication Medium, Form of Violence and Empathy*, "Journal of Community and Applied Social Psychology" 2013, nr 23.
- Batorski D., *Technologie i media w domach i w życiu Polaków. Diagnoza Społeczna 2015, Warunki i Jakość Życia Polaków – Raport*, „Contemporary Economics” 2015, nr 9/4.
- Bauman S., *Cyberbullying: What Does Research Tell Us?*, „Theory Into Practice” 2013, nr 52, 4.
- Behel J.M., Rybarczyk B.D., *Physical Disability and Body Image in Adults*, [w:] *Encyclopedia of Body Image and Human Appearance* 2012, s. 644–649. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-384925-0.00101-2> [dostęp: 16.02.2017].
- Berne S., Frisén A., Kling J., *Appearance-related cyberbullying: a qualitative investigation of characteristics, content, reasons, and effects*, "BodyImage" 2014, nr 11(4).
- Boyd D., *Why Youth (Heart) Social Network Sites: The Role of Networked Publics in Teenage Social Life*, [w:] *Mc Arthur Foundation on Digital Learning – Youth, Identity, and Digital Media Volume*, red. D. Buckingham, MIT Press Cambridge 2008.
- Brosch A., *Autoprezentacja nastolatków w mediach społecznych*. (red.), M. Sokołowski, *Oblicza Internetu. Sieciowe Dyskursy*. (Roz)poznawanie cyfrowego świata, Elbląg 2014.
- CBOS, *Wykorzystanie internetu. Komunikat z badań*. Nr. 49/2017. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_049_17.PDF [dostęp: 15.02.2018].
- Cross E.J., Richardson B., Douglas T., Vonkaenel-Flatt J., *Virtual Violence: protecting Children from Cyberbullying*, London 2009, <http://www.beatbullying.org/static/cm/pdfs/virtual-violence-cprotecting-childrenfrom-cyberbullying.pdf?335317101213> [dostęp: 16.02.2017].
- De Jesus A.Y., Ricciardelli L.A., Frisén A., et al., *Media internalization and conformity to traditional masculine norms in relation to body image concerns among men*, "Eating Behaviors" 2015, nr 18.

- Dooley J.J., Pyżalski J., Cross D., *Cyberbullying versus face-to-facebullying: a theoretical and conceptual review*, "Journal of Psychology" 2009, nr 217(4).
- Lenhart A., Purcell K., Smith A., Zickuhr K., *Social Media and Young Adults*, <http://www.pewinternet.org/2010/02/03/social-media-and-young-adults/> [dostęp: 17.02.2017].
- Leary M.R., Kowalski R.M., *Impression Management: A Literature Review and Two Component Model*, "Psychological Bulletin" 1990.
- Małkowska-Szkućnik A., *Przemoc w szkole (bullying)*, [w:] *Zdrowie i zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce na tle wybranych uwarunkowań socjodemograficznych*. red. J. Mazur Wyniki badań HBSC 2014. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2015, s. 205-211), http://www.imid.med.pl/images/do-pobrania/Zdrowie_i_zachowania_zdrowotne_www.pdf [dostęp: 16.02.2017].
- Mandal E., *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1990.
- Neighbors L., Sobal J., *Prevalence and Magnitude of Body Weight and Shape Dissatisfaction among University Students*, "Eating Behaviors" 2007, nr 4, 2007.
- Ostaszewska A., *Popkulturowe ramy tożsamości. Media, kultura popularna, internet jako nowe środowiska kształtowania tożsamości*. ORE, Warszawa 2012.
- Plichta P., *Prevalence of cyberbullying and other forms of online aggression among Polish students with mild intellectual disability*, "E-methodology" 2015, nr 2.
- Plichta P., *Socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w erze cyfrowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2017, s. 308.
- Plichta P., Pyżalski J., Barlińska J., *Appearance based Cyberbullying among young Polish adults* (plakat zaprezentowany na finałowej konferencji akcji COST IS 1210 Appearance Matters, w Ljubljanie) 2017, https://www.researchgate.net/publication/322865491_Appearance_based_cyberbullying_among_Polish_young_adults [dostęp: 16.02.2017].
- Puchalski K., *Internet a możliwości poprawy efektów edukacji zdrowotnej*, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 23, s. 119-139.
- Pyżalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- Pyżalski J., *Beyond Peer Cyberbullying – Involvement of Polish Adolescents in Different Kinds of Electronic Aggression*, „Studia edukacyjne” 2013, nr 28.
- Rumsey N., *Psychological consequences of appearance dissatisfaction*. In: *International Congress of Paediatric Dentistry*, Glasgow, Scotland, UK 2015.
- Sentenac M., Gavin A., Gabhainn N., i in.: *Peer victimization and subjective health among students reporting disability or chronic illness in 11 Western countries*, "European Journal of Public Health" 2012, nr 23(3).
- Smith P.K., *Bullying in schools: Thirty years of research*, [w:] *Bullying in different contexts*, red. C. P. Monks, I. Coyne, Cambridge University Press, Cambridge 2011.

- Szmajke A., *Autoprezentacja – niewinny spektakl dla innych i siebie*, [w:] M. Kofta i T. Szutrowa, *Złudzenia, które pozwalają żyć*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2001.
- Tiggeman M., Slater A., *NetGirls: The Internet, Facebook and body image concerns in adolescent girls*, "International Journal of Eating Disorders" 2014, nr 6.
- Tiggemann, M. and Slater A., *NetGirls: The internet, Facebook and body image concern in adolescent girls*, "International Journal of Eating Disorders" 2013, 46 (6).
- Waasdorp T.E., Bradshaw C.P., *The Overlap Between Cyberbullying and Traditional Bullying*, "Journal of Adolescent Health" 2015, nr 56 (5).
- Wojtasik Ł., *Seksting wśród dzieci i młodzieży*, "Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka" 2014, nr 13 (2), http://fdds.pl/wp-content/uploads/2016/05/Wojtasik_L_2014_Seksting_wsrod_dzieci_i_mlodziemy.pdf [dostęp: 16.02.2017].
- Wronka I., Suliga E., Pawlińska-Chmara R., *Perceived and desired body weight among female university students in relation to BMI-based weight status and socio-economic factors*, „Annals of Agricultural and Environmental Medicine” 2013, nr 20 (3).